

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИ

Ó Романова А., 2014

Висвітлено ціннісно-правові властивості особи, що дають їй змогу бути активним учасником правовідносин і тісно пов'язані з правосвідомістю, за межами якої вони не можуть існувати, а також активуються, тільки проходячи через широкий спектр ціннісних показників реального світу і різноманітні його модифікації.

Ключові слова: аксіологія, правовий простір, цінність, особистість, суспільні цінності, правові цінності, деформація свідомості.

A. Romanova

VALUE-LEGAL ENTITY PROPERTIES

The article provides valuable legal entity properties that allow it to be an active participant relationships and is closely related to the sense of justice, beyond which they can not exist, and activated only by going through a wide range of values of real world and its diverse modifications.

Key words: axiology, legal space, value, personality, social values, legal values, deformation consciousness.

A. Romanova

ЦЕННОСТНО-ПРАВОВЫЕ СВОЙСТВА ЛИЧНОСТИ

Отслеживаются ценностно-правовые особенности личности, которые позволяют ей быть активным участником правоотношений и тесно связаны с правосознанием, вне которого не могут существовать, а также активизируются, только проходя сквозь широкий спектр ценностных показателей реального мира и разновидности его модификаций.

Ключевые слова: аксиология, правовое пространство, ценность, личность, общественные ценности, правовые ценности, деформация сознания.

Постановка проблеми. Процес поступової юридизації ціннісних особливостей особистості об'єктивний і раціональний. У зв'язку з цим постановка і дослідження проблеми правового осмислення аксіологічних властивостей особи актуальні та своєчасні. Системний підхід до аналізу ціннісних характеристик особистості дає змогу не тільки виокремити саме ті особливості, які можуть стати “правовими”, а й вибудувати науково обгрунтовану їх класифікацію. Дослідження правових особливостей особистості з позиції аксіологічного підходу дає змогу використовувати їх як критерії ціннісної типології особистості, що покликана конкретизувати завдання формування правових потреб людини.

Мета дослідження передбачає філософсько-правовий аналіз питань щодо вихідних умов творення й основних атрибутів ціннісно-правових властивостей особи.

Стан дослідження. Ціннісно-правові властивості особи розглядало багато видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців минулого, а саме: Г. Аванесова, С. Анохін, А. Бичко, В. Горшеньов, А. Жалинський, М. Зубрицька, В. Казаков, В. Лозовой, Е. Макінтайр, В. Розін, В. Скатерщиков, С. Сливка, В. Франкл, Ю. Хабермас, О. Хеффе.

Незважаючи на те, що окремі аспекти формування та розвитку правового осмислення аксіологічних властивостей особи привертала увагу фахівців з філософії права, правової етики і

соціології права, дотепер в Україні немає комплексного дослідження умов творення та основних атрибутів ціннісно-правових властивостей особи.

Виклад основних положень. Кожна людина завдяки буденній свідомості засвоює соціальні знання, установки, цінності, усвідомлює суспільно значущий характер індивідуальних потреб і проектує їх практичне вираження. На основі буденної свідомості формуються та виявляються правові властивості особистості. Це такі властивості, які дають людині змогу бути постійним активним учасником правовідносин. Правові властивості тісно пов'язані з правосвідомістю людини, але поза нею вони не можуть існувати, активуються, тільки проходячи через правосвідомість.

Відзначимо, що зміст індивідуальної правосвідомості та питання про правові властивості належать суто до індивідуального правового буття, яке визначає характер, соціальну спрямованість, розвиненість тих чи інших правових властивостей особистості.

Передусім розглянемо елементи ціннісної структури особистості, що мають безпосередньо поведінкову спрямованість.

Отож, *ціннісний шар правосвідомості*. В індивідуальній правосвідомості можна виділити “рівні активності”. Людина живе в суспільстві та не може бути вільною від нього. Вона не може не сприймати тих цінностей, стандартів, нормативних суджень, ідейних установок, які склалися в її соціальному оточенні. Для неї суспільна свідомість постає у вигляді суми соціальних знань, згустка людського досвіду, впроваджуваного в індивідуальну свідомість системою соціального впливу. Людина може пасивно засвоювати суспільні цінності, набуваючи лише деяких необхідних знань про соціальні стандарти і цілі, про наслідки протиправної поведінки, про елементарні правила співжиття. Цей рівень називають “інформаційним” [1, с. 16]. За такого сприйняття цінності слугують переважно обмежувачами діяльності людини, зовнішніми регуляторами поведінки, які самі по собі, автоматично, не виробляють потреб високого соціального порядку. Індивід може дотримуватися тих чи інших норм, маючи водночас зовсім іншу “модель” діяльності, ніж та, яка ідентична з ідеологічною моделлю.

Вищим рівнем засвоєння соціальних значень є рівень переконань, вияв ціннісних переваг. Цей етап характеризується формуванням комплексу особистісних цінностей, що виражають уявлення про ідеальне виконання тієї чи іншої соціальної ролі. У цьому випадку цінності суспільства або конкретного соціального середовища переходять із форми зовнішніх обмежувачів у внутрішні умови розвитку особистості. Цей ціннісний рівень правової активності особистості може бути визначений як індивідуальний спосіб існування правових цінностей у вигляді ціннісних установок, тобто таких елементів структури особистості, які характеризують її з погляду цілісності, стійкості, наявності системи основних соціально значущих рис. На відміну від зовнішніх установок, декларацій, законів, звичаїв, стереотипів, ціннісні установки відображають внутрішню прихильність людини до сприйняття і засвоєння тих чи інших правових вимог. Установка – це сукупність тих життєво важливих правових цінностей особистості, коли вона реагує на ту чи іншу конкретну життєву ситуацію [5, с. 324]. Система таких установок визначає ціннісну структуру особистості.

Наступною складовою ціннісної структури особистості, що відображає динаміку взаємодії правових установок і нової інформації, є *ціннісні орієнтації*. У них людина фіксує своє суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм, стандартів правового орієнтування. На їх підставі формуються такі способи правової поведінки, мета яких набагато ширша від прагнення задовольнити суто індивідуальні потреби, а зміст зумовлений характером сформованих відносин між людьми. До ціннісно-орієнтаційної діяльності можна зарахувати і буденно-практичне вироблення уявлень про заборону, належне, доцільне і захист особистісної системи правових цінностей загалом. Переважно поняття ціннісної орієнтації не може охопити усе розмаїття взаємозв'язків людини з об'єктивною дійсністю, повністю розкрити внутрішні механізми її поведінки. Проте ціннісні орієнтації можуть становити структуру ставлення особистості до фактів правової дійсності. Тому, знаючи зміст ціннісних орієнтацій конкретної особистості або якогось її типу, тобто домінуючий спосіб правового орієнтування у соціальній дійсності, знаючи специ-

фічний об'єкт та умови орієнтації, можна з деяким ступенем точності моделювати ймовірну майбутню правову поведінку людини у тих чи інших ситуаціях. Такою є ціннісна характеристика індивідуальної правосвідомості.

Щодо формування переконань, ціннісних відносин та орієнтації на індивідуальному рівні необхідно зазначити, що правові установки, тісно пов'язані з моральними установками, є центром тяжіння багатьох соціальних орієнтацій людини. Інакше кажучи, мають морально-правову домінанту [4, с. 56]. Це логічно випливає з аналізу специфіки правової діяльності. Лише штучно відірвавши індивіда від соціального середовища, можна стверджувати, що його дії можуть бути індиферентними у правовому сенсі. Будь-який інститут, установа – це передусім люди, тому кожна дію можна розцінювати як момент реалізації відносин між людьми як суб'єктами права. Такий висновок підтверджує характеристика сутності буденної свідомості. Для неї правове осмислення дійсності є невіддільною, а часто і домінантною формою. Людина у процесі своєї життєдіяльності виробляє специфічні соціальні потреби співвіднесення себе з тим чи іншим громадським об'єднанням. Тут потрібно виходити лише із широкого філософсько-правового розуміння права, а не з розуміння права у вузькому сенсі. Цінності, з'єднуючись з практичною діяльністю людини, рано чи пізно набувають морально-правового значення. Проявившись бодай раз як потреби саме правові, вони позначаються на системі усіх потреб, відображаючись в усіх ціннісних орієнтаціях індивіда щодо тих чи інших матеріальних і духовних благ.

Отже, суспільно-історично ціннісні орієнтації мають реальний практичний сенс тільки тоді, коли у них доволі чітким є правовий момент, коли вони функціонують у деякій ієрархії осмислених у правовому зрізі цінностей. Усі соціальні та духовні цінності можуть набувати правового змісту. Будь-яке соціологічне дослідження ціннісних орієнтацій так чи інакше стикається з тим очевидним фактом, що хоча механізми орієнтування у людей загалом однакові, але в процесі їхньої життєдіяльності складаються різні за змістом, функціонально об'єднані і порівняно відокремлені групи ціннісних орієнтацій, специфічне поєднання яких визначає характер і соціальну спрямованість усієї діяльності людини, характеризує тип правової особистості. Можна виокремити три основні групи: а) адекватно засвоєні громадські правові цінності, ціннісні орієнтації, спрямовані на суспільно прийнятну, позитивну у правовому сенсі діяльність щодо здійснення громадських та індивідуальних цілей; б) антигромадські цінності, ціннісні орієнтації на неправомірні цінності; в) деформовані цінності, спотворені ціннісні орієнтації на громадські правові цінності [3, с. 342].

Методологічним принципом подальших міркувань є визнання того, що усі ці групи правових ціннісних орієнтацій у тому чи іншому поєднанні можна виявити у кожній людини. Ступінь активності кожної з виділених верств відіграє визначальну роль у становленні змісту правових потреб.

Адекватно засвоєні правові цінності розуміють як такі, які людина приймає не тільки “зовні” як необхідну форму, але й робить їх дійсними цілями своєї діяльності. В органічній єдності правової переконаності людини з її діяльністю виражається основа суспільно-правового життя.

Орієнтація на неправомірні цінності означає, по-перше, що і фактичною основою, і наслідком неправомірної поведінки є такі негативні риси особистості, як індивідуалізм, неповага до інтересів інших людей, нехтування нормами суспільного життя, байдужість до вибору засобів щодо досягнення індивідуальних цілей, переконання у власній винятковості, вищості над іншими тощо. По-друге, егоїстична орієнтація на життєві цілі є домінантною. По-третє, негативні риси виявляються насамперед у негативному ставленні до соціальних цінностей і норм. Якщо індивід неправильно розуміє санкціоновану зовні систему фіксованих установок і ціннісних орієнтацій і при цьому свідомо намагається реалізувати саме деформований зміст цінностей, а тому закономірно сприяє зміні цієї системи знань та орієнтацій на суперечності, то рано чи пізно індивід або повинен відмовитися від цих цінностей, або перейти на шлях неправомірної і навіть протиправної діяльності.

Група деформованих правових цінностей – це ті особистісні цінності, які за формою ідентичні до суспільних цінностей, але за змістом, як діяльні орієнтації спотворені [1, с. 17]. І

діапазон коливань тут дуже широкий. Ці викривлення можуть не мати безпосередньо неправомірного характеру й утримувати поведінку людини у межах, прийнятних з позиції права. Але вони можуть визначати поведінку і так, що людина стає носієм властивостей і рис злочинця.

Чинники, що сприяють деформації суспільних цінностей, різні і за змістом, і за значущістю. Найголовніше те, що вони не діють на свідомість індивідів як однозначні детермінанти. У найзагальнішому вигляді їх можна поділити на: 1) чинники загальносоціального характеру; 2) чинники, зумовлені специфікою індивідуального правового досвіду, психологічних характеристик, безпосереднього оточення; 3) чинники, пов'язані зі специфікою правового способу осмислення дійсності [2, с. 241].

Людину, яка виробила в собі відповідний громадським інтересам і зразкам комплекс правових цінностей, уявлень про зміст правових принципів, про належне і заборонене в поведінці, послідовно реалізує їх у своїй діяльності, суспільство оцінює як розвинену в правовому сенсі особистість. Така особистість переважно доволі легко і правильно орієнтується в життєвих ситуаціях, її вибір і поведінка мають цілеспрямований характер; вона здатна критично оцінювати свій і чужий правовий досвід. Це той тип особистості, який є головною метою правового виховання.

Доволі поширений другий тип особистості, у якої перший шар складається переважно з орієнтації на елементарні норми співжиття і спирається загалом на традиційно-звичаєвий спосіб правового мислення. Ідеологічний рівень правосвідомості у цього типу особистості розвинений слабо; переважають елементи повсякденної свідомості, що робить спосіб життя і думок особистості залежним від коливань умов правового життя у конкретному середовищі. Така людина може бути цілком законотворчою, але при цьому виявляти невисокий рівень соціально-правової розвиненості. Зауважимо, що такий варіант – дотримуватися правових норм, навіть визнаючи їх невідповідність суспільній значущості, – характерний і для протиправної поведінки. Відзначимо таку характерну рису цього ціннісного типу особистості, як права нестійкість і суперечливість. Така особа не виявляє стійкості до несприятливих обставин життя, у критичних ситуаціях в неї переважають егоїстичні мотиви.

До третього типу особистості належать ті, у кого переважають орієнтації на неправомірні цінності, деформовані правові цінності. Цей тип характеризується загальною соціальною нерозвиненістю, низькою соціальною активністю, схильністю до впливів кримінального середовища і за кожної нагоди вирішує життєві конфлікти аморальним і навіть протиправним шляхом.

У четвертого типу особистості домінують деформовані правові цінності. Це антисоціальний тип. Поведінка людини антисоціального типу є спробою впорядкувати свою особистість на основі норм і цінностей антисоціального змісту. Такі люди хизуються своєю поведінкою, свідомо декларують заміну суспільних цінностей на антиправові установки. Вони не реагують на громадську думку, цинічні, не вміють контролювати свої вчинки, не мають твердої життєвої мети.

Окрім розглянутих типів особистості, існують проміжні ціннісні типи особистості.

Висновки. Запропонована типологія особистості у контексті ціннісного складника її правових властивостей дає змогу визначити компоненти програми правового виховання громадян нашого суспільства, не тільки з огляду на важливість вироблення здібностей та навичок дотримуватися правових вимог і норм, але й зважаючи на потребу формування зрілої правової позиції особистості щодо цих вимог і цілей громадського правового життя.

1. Анохин С. А. Правовые качества личности в системе условий правомерного поведения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ С. А. Анохин. – М., 2005. – 26 с. 2. Несмелов В. И. Наука о человеке / В. И. Несмелов // Филос. науки. – М., 1991. – № 2. 3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1946. – 704 с. 4. Столович Л. Н. Красота. Добро. Истина: очерк истории эстетической аксиологии / Л. Н. Столович. – М.: Наука, 1994. – 160 с. 5. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.